

Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsünün Tarihçesi

Rahşan ÖZTÜRK¹ Halis YERLİKAYA²

¹AÜ Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji ABD., 06110 Dışkapı-ANKARA.

²F.Ü. Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji ABD., 23119 ELAZIĞ.

ÖZET

Cumhuriyetin ilk bakteriyoloji enstitüsü olan Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü, kurulduğu günden bugüne kadar bilimsel araştırmaların beşiği olmuştur. Enstitüde yapılan çalışmalar ve üretilen aşı, serum ve biyolojik maddeler, ülke hayvancılığına ve dolayısıyla ülke ekonomisine katkıda bulunmuştur.

Çalışma, Etlik Veteriner Merkez Kontrol ve Araştırma Enstitüsü hakkında bilgi vermek ve geçmişten günümüze tarihsel profilini çıkarmak amacı ile yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etlik Veteriner Merkez Kontrol ve Araştırma Enstitüsü, Bakteriyoloji Enstitüsü, Veteriner Hekimliği Tarihi

The Brief History of Etlik Veterinary Central Control and Research Institute

SUMMARY

The first bacteriology institute established in the Republican Period, Etlik Veterinary Central Control and Research Institute, has been the source of scientific research since establishment. Research carried out in and vaccines, sera and biological substances produced by the institute have contributed much to the national animal breeding and economy of Turkey.

The main objective of this research is to give information on Etlik Veterinary Central Control and Research Institute and to present the historical profile of the institute.

Key Words: Etlik Veterinary Central Control and Research Institute, Bacteriology Institute, Veterinary History

GİRİŞ

Tarih boyunca önemli kayıplara neden olan salgın hayvan hastalıklarının başında sığır vebası gelmektedir (8). Hastalık, Avrupa'da, 1711-1769 yılları arasında 200 milyondan fazla sığırın ölümüne neden olmuş; 18'inci yüzyılın ortalarında çok önemli bir konu haline gelmiş ve 1762'de Fransa'nın Lyon kentinde ilk veteriner hekimliği okulunun açılmasında da başlıca rolü oynamıştır (8, 16).

Türkiye'de bilimsel anlamda veteriner hekimliği eğitim-öğretimi, 1842 yılında İstanbul'da, öncelikle ordunun ihtiyacını karşılamak amacı ile Askerî Veteriner Okulunun açılması ile başlamıştır (9). Askerî veteriner hekimler, halk elinde bulunan hayvanları salgın hastalıklara karşı korumakta yetersiz kalmış ve gereksinim üzerine 1889 yılında Sivil Veteriner Okulu açılmıştır (6,9).

Gerek okulların açılmasında gerekse meslekî örgütlenmenin sağlanmasında; hayvan hastalıklarının zararlarının önüne geçilmesi amaçlandığı halde; aşı, serum ve biyolojik madde eksikliği nedeniyle hastalıklara karşı alınan önlemler sadece idari düzeyde kalmıştır (6).

Osmanlı Devletinde, ilk bakteriyoloji kurumu, 1887'de açılan "İstanbul Dâr'ülkelp Tedavihanesi" dir. Bu kurumun açılışını 1894'te "Bakteriyolojihane-i Osmanî" takip etmiştir (21, 22). "Bakteriyolojihane-i Baytari" (1901), "Erzincan Serom Müessesesi" (1911) ve Bakteriyolojihane-i Baytari'nin yeni binalarına taşınması ile açılan "Pendik Bakteriyoloji ve Seroloji Enstitüsü" gibi veteriner hekimliği ile ilgili bakteriyoloji kurumlarının kuruluşunda da sığır vebasının büyük etkisi olmuştur (1, 8, 11, 22).

Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilk veteriner bakteriyoloji kurumu olması açısından, Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsünün tarihçesini ele almak amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Çalışmanın materyalini, Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Arşivi, Dergileri ve Laboratuvar kayıtlarından elde edilen ilk elden kaynaklar oluşturmuştur. Ayrıca, konu ile ilgili kitap, makale ve süreli yayınlardan da yararlanılmıştır.

Tarih araştırmalarında kullanılan retrospektif yöntemle elde edilen bilgilerin analiz ve sentezi yapılarak değerlendirilmeye gidilmiştir.

TARİHÇE

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'un işgal tehlikesi belirince Pendik'teki Bakteriyoloji kurumu, Baytar Müfettişi Mazlum Bey'in emriyle, serum öküzlere ve bazı aletleriyle birlikte Eskişehir'e nakledilmiş, burada "Vebâ-i Bakari Serom Dar'ülistihzari" kurularak Şefik Bey'in idaresine verilmiştir (6, 11, 17, 22).

Kurtuluş Savaşında, Eskişehir'deki "Vebâ-i Bakari Serom Dar'ülistihzari", Yunanlıların şehre yaklaşması üzerine Ankara'ya nakledilmiş; ancak uygun bir yer bulunamadığından önce Kırşehir Boztepe mevkiine aktarılmış; 1921'de ise Ankara Etlik'e taşınarak "Ankara Serum Üretim Kurumu" adı altında çalışmalarına başlamıştır (3, 11). Kısa bir süre sonra bu kurumun bina ve malzemelerinden yararlanılarak önce "Askerî Serum Dar'ülistihzari" kurulmuş daha sonra da "Millî Müdafâ Vekâleti Bakteriyoloji Laboratuvarı ve Serum Dar'ülistihzari" adıyla daha geniş kadrolu bir kurum meydana getirilmiştir (7,12).

Cumhuriyetin ilânından sonra, 1923 yılında Etlik'de bulunan sivil kadro, Pendik'e dönmüş; Ankara-Etlik'de ise hayvan hastalıklarıyla mücadele etmek, aşı ve serum üretmek ve marazi maddelerin teşhisini yapmak amacıyla 15 Nisan 1925 tarihinde Hamdi Bey tarafından beş laboratuvarlı

(Kimya, Bakteriyoloji, Zootekni, Emraz-ı Nebati, Meteoroloji) "Etlik Merkez Laboratuvarı" kurulmuştur (1, 6, 10).

Kurum'da bulunan tarımla ilgili laboratuvarlar, tüm malzemeleri ile 1928 yılında Ziraat Mektebine nakledilince, Etlik'te yalnız bakteriyoloji (birinci) laboratuvarı kalmıştır. Kadrosunun genişletilip, işbölümü yapılması düşünülmüş; üç laboratuvara ayrılarak "Etlik Bakteriyoloji Enstitüsü" adını almıştır (1,6). Enstitüde, 1928'den itibaren mallein, tüberkülin, kolera, tifüs ve difteri gibi kanatlı hayvan hastalıklarına karşı aşı üretimine; ayrıca, BCG, tetanoz aşuları, gurm antivirüsü ve kuduz teşhisi konuları üzerinde de araştırmalara başlanmıştır. Daha sonra, 1930 yılında gerçekleştirilen organizasyonla laboratuvarlarda yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre; Birinci Bakteriyoloji, İkinci Bakteriyoloji ve Araştırma ve Uzman Laboratuvarlarında çalışmaların yapıldığı saptanmıştır.

Mardin'de 1926'da kurulması çalışmalarına başlanan Serum Laboratuvarının daha sonraki yıllarda gereksizliği düşünülmüş ve laboratuvar bütün malzemeleri ve kadrolarıyla birlikte 1932'de Etlik Bakteriyoloji Enstitüsü'ne nakil edilmiştir (6).

Etlik Bakteriyoloji Enstitüsü bünyesinde bulunan laboratuvar adları ve sayıları 1935 ve 1940 yıllarında değiştirilmiş; çalışmaları hızla artan laboratuvarlara yeterli personel sağlanması yoluyla kurum sürekli olarak geliştirilmiştir. Kurum bünyesinde 1941'de Anthrax Laboratuvarı, 1949'da Tavuk Hastalıkları ve Parazitoloji Laboratuvarları, 1951'de FAO Merkez Bruselloz Laboratuvarı, 1953'de Kuduz ve Koyun-Çiçek Laboratuvarları, 1954'de Seroloji Laboratuvarı açılmıştır. FAO/WHO Merkez Laboratuvarı 1957 yılında Pendik Bakteriyoloji Enstitüsüne nakledilmiştir (4).

Şap hastalığının, Türkiye hayvancılığı ve ekonomisine yaptığı büyük zararların önlenmesi amacıyla, 1957 yılında Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü tarafından bir Şap Enstitüsü kurulması kararlaştırılmıştır. Enstitünün tamamlanmasından önce, 1958 yılında Etlik Veteriner Bakteriyoloji Enstitüsü bünyesinde bir Şap Laboratuvarı kurularak burada Şap Enstitüsünün açılış tarihi olan 7 Mart 1967'ye kadar çalışmalar sürdürülmüştür (13).

Etlik Veteriner Bakteriyoloji Enstitüsünde, 1959'da Leptospira, 1963'te Araştırma, 1969'da Patoloji, Toksikoloji ve Viral Abortuslar Laboratuvarları hizmete sokulmuştur (4). Biyokimya ve Mikoloji Laboratuvarları 1976'da, Marek Aşı Üretim Laboratuvarı 1978 yılında açılmıştır (2).

Tarım-Orman ve Köyişleri Bakanlığının, teşkilat ve görevlerine ilişkin olarak yürürlüğe konulan 3161 Sayılı Yasa çerçevesinde ve 1 Ağustos 1986 tarihli makam oluru¹ ile Enstitünün teşkilat yapısı 1988 yılında yeniden düzenlenmiş; kurum, Türkiye'de bulunan yedi adet "Hayvan Hastalıkları Konu Araştırma Enstitüsü"nden biri olarak kabul edilmiştir. Bu durum 1998 yılına kadar sürmüştür; bakanlığın, 5 Mart 1998 tarihli oluru² ile Enstitü, Veteriner Merkez Kontrol ve Araştırma Enstitüsü şeklinde yapılandırılmıştır.

BULGULAR

1. Üretim Faaliyetleri

Günümüzde sığır vebası, anthrax, kuduz gibi aşılardan mallein ve tüberkülin gibi biyolojik maddelerin tek üreticisi Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü olarak kabul edilmekte; bunların dışında Tablo-1 ve Tablo-2' de verilen aşı, serum ve biyolojik maddelerin üretimi gerçekleştirilmektedir.

2. Teşhis ve Kontrol Faaliyetleri

Kurumda, enstitüye bağlı illerden, diğer araştırma kurumlarından, hastanelerden ve ülke genelinden gönderilen şüpheli materyalden, hastalık etkenlerinin izolasyonu ve identifikasyonu ile serolojik teşhisleri yapılmaktadır. Enstitü'de 1959 yılından itibaren, muayene ve teşhis edilen marazi madde sayıları Tablo-3'de gösterilmiştir.

3. Araştırma Faaliyetleri

Kerman'a (1984) göre, Enstitü, kuruluşundan bugüne kadar gerçekleştirilen pek çok araştırma ile ülke hayvancılığına ve yurt ekonomisine önemli katkıda bulunmuştur.

Enstitü bünyesinde, ülke genelinde ve bölgesel düzeyde hayvan hastalıklarının epidemiyolojisi, kontrol ve eradikasyonuna yönelik araştırmalar ile çağdaş teşhis ve üretim tekniklerini geliştirme amaçlı araştırmalar yürütülmektedir. İhtiyaç duyulan ve çözümü istenen konulara ilişkin alanlarda, meslektaşlara ve halka etkin ve emin hizmet sunulması hedeflenmiştir (5, 20).

Araştırma faaliyetleri açısından 1950-2001 yılları arasındaki dönemde Enstitü bünyesinde 296 araştırma projesinin tamamlandığı saptanmıştır (5, 14, 20).

4. Eğitim Faaliyetleri

Kurumun eğitim faaliyetleri çerçevesinde, tüm laboratuvar şefleri ve uzmanlar tarafından, asistanlara derslerin verildiği, uygulamalı çalışmaların yapıldığı; ayrıca, yıllık bilimsel konferanslar ve dokümaner kültür filmleri gösterilerinin düzenlendiği bildirilmektedir. Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü'nün direktifleriyle, diğer enstitülerden gelen personele ve taşra teşkilatında görevli personele de çeşitli konularda eğitim verilmektedir (2). Kurumda, ayrıca, uzmanlık ve doktora çalışmaları yapılmaktadır.

Enstitü'de, TAGEM tarafından saptanan konularda, hizmet içi eğitim programları düzenlenmekte; ayrıca, güncel konularda seminerler verilmektedir (5). Bu faaliyetlerin, 1981-1982 yılından itibaren kurumun yıllık çalışma raporlarında yer aldığı da saptanmıştır.

5. Etlik Veteriner Mikrobiyoloji Dergisi

Kurum'da yapılan çalışmaların meslektaşlara duyurulması amacıyla, "Etlik Veteriner Bakteriyoloji Enstitüsü Dergisi", 1960 yılının Mart ayından itibaren yayımlanmaya başlanmış; dergi, 1977 yılında 11-12'nci

¹TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 1 Ağustos 1986 tarihli Makam Oluru

²TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 5 Mart 1998 tarihli Oluru

sayıdan itibaren "Etlik Veteriner Mikrobiyoloji Enstitüsü Dergisi" ve 1987 tarihli 1'nci sayıdan itibaren de "Etlik Veteriner Mikrobiyoloji Dergisi" adıyla çıkarılmıştır. Derginin ilk çıktığı tarihten, 2001 yılı sonuna kadar oniki ciltte toplam 69 sayının bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmada, Temel Bilimler alanında 14, Hastalıklar ve Klinik Bilimleri alanında 441, Zootekni ve Hayvan Besleme alanında 12 ve diğer konularda 51 olmak üzere toplam 518 makale yayımlandığı saptanmıştır.

6. Personel Durumu

Bugünkü Enstitü'nün çekirdeğini oluşturan "Ankara Serum Üretim Kurumu"nun göreve başladığı 1921 yılında, kurumda, Müdür Şefik (Kolaylı), asistanlar Raif ve Eşref Beyler, mutemet ve ambar memuru Süleyman Bey görev yapmışlardır (3,11). Kurum'da güç koşullarda ve dört kişiyle başlanan bilimsel çalışmalar, bugün toplam 78 araştırmacı ve teknik personel devam etmektedir (3, 5).

Enstitüde 1988-2001 yılları arasında görev yapan araştırmacı ve teknik personel Tablo- 4'de gösterilmiştir.

Tablo-1 Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Aşı Üretim Laboratuvarlarında 1959-2001 Yılları Arasında Üretilen Aşılar*

AŞILAR (doz)	YILLAR					TOPLAM
	1959-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2001	
Abortus Equin	39250	-	-	-	-	39250
Anthrax	92812860	71726700	65893600	24420000	1479300	256332460
Güvercin Çiçek	-	1300000	831700	-	-	2131700
John's (Para Tüberküloz)	3382	2664	2095	2000	-	10141
Keçi Ciğer Ağrısı	181151	-	-	-	-	181151
Kısırak Virüsü Abortus	-	25645	102900	9535	-	138080
Koyun Çiçek	56225081	53351300	-	-	-	109576481
Kuduz (Kelev)	14276	511110	2352135	2374243	535824	4787588
Kuduz (Semple)	384844	377456	218496	58536	8225	1047556
Marek	-	8176550	22704750	-	-	30881300
Mavidil	-	6168700	15629300	3631100	270000	28529100
New Castle	67569610	209572500	277392500	-	-	554534610
Sığır Vebası	-	2000000	64073000	11796940	-	184035940
Şap	2689954	-	-	-	-	2689954
Tavuk Difteri	558255	3488400	5137000	-	-	9183655
Vibriosis	-	64000	1624330	349250	23000	2060580

*1963 yılı verileri (Bkz. Kaynak No: 18). 1970 yılı verileri (Bkz. Kaynak No: 19). 1989 yılı verileri (Bkz. Kaynak No: 15). 1988,1990-2001 yılları verileri (Bkz. Kaynak No:5). Diğer yıllara ait veriler (Bkz. Kaynak No: 2).

Tablo-2 Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Aşı Üretim Laboratuvarlarında 1959-2001 Yılları Arasında Üretilen Biyolojik Maddeler *

Biyolojik Maddeler	YILLAR					TOPLAM
	1959-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2001	
Antibiotik disk	-	750 şişe	18831 şişe	1483 şişe	809 şişe	21873 şişe
CRD	-	37500	-	-	-	37500
Mallein	4,9 lt+ 6070123	1712661	1715405	400000	300000	10198189+4,9lt.
Presipitan Serum	-	2.3 lt	10.6 lt+13150	7200	1050	21400+12,9lt.
Sodyum Selenit	1285600	3393900	2105450	350000	24600	7159550
Starter Kültür	-	370	13375	-	-	13745
Strasil Solüsyonu	300lt+961400	5984600	3932400	-	-	10888400+300lt.
Sperm Sulandırıcı Solüsyon	1054500	-	-	-	-	1054500
Tüberkülin	5.85lt+2696625	1093277	5373567	-	-	9164469+5,85lt.

*1963,1970,1989,1991 yıllarına ait verilere ulaşılamamıştır. 1959-1962,1964-1969,1971-1987 yıllarına ait veriler (Bkz. Kaynak No: 2). 1988,1990, 1992-2001 yıllarına ait veriler (Bkz. Kaynak No: 5)

Tablo - 3 Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Laboratuvar Çalışma Cetveli (1959-2001)*

Laboratuvarlar	Yıllar					Toplam
	1959-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2001	
Antibiyogram	-	-	68	70	-	138
Antibiyotik Disk	-	-	284	989	365	1578
Araştırma	54	155	-	-	-	209
Bakteriyolojik Teşhis	2554	5142	6515	2657	811	17679
Biyokimya	-	-	-	75	104	179
Doku Kültürü	813	1118	667	17685	14595	34878
Doping	2090	6115	17768	50639	10507	87119
Enterobakteri	-	-	-	452	92	544
Gıda Kontrolü	4080	14441	7437	5961	427	32346
Hormon Analizi	-	-	-	17734	1308	19042
Kan Grupları	-	716	9010	18158	5281	33165
Kuduz Teşhis	2776	4217	7259	1628	399	16279
Leptospira	4851	4738	10060	38626	6027	64302
Mastitis	-	-	24390	28443	-	52833
Mikoloji	-	884	2751	510	-	4145
Parazitoloji	4255	3323	3687	2320	3667	17252
Patoloji	90	2990	7453	7805	680	19018
Seroloji	29221	12144	99855	21795	-	163015
Su Ürünleri	-	-	-	24	42	66
Şap	6630	-	-	-	-	6630
Tavuk Teşhis	1421	12747	59736	116160	107370	297434
Toksikoloji	-	1042	2853	3795	1092	8782
Tüberküloz	3186	7871	976	9920	3168	25121
Virolojik Teşhis	-	-	11769	9791	-	21560
Virusi Abortus	450	8359	1337	-	-	10146
Yetiştirme Hastalıkları	174083	71603	11047	128461	23424	234709

*1959-1961, 1963, 1970, 1989 yıllarına ait veriler (Bkz. Kaynak No: 15). 1988,1990-2001 yıllarına ait veriler (Bkz. Kaynak No: 5). 1962, 1964-1969, 1971-1987 yıllarına ait veriler (Bkz. Kaynak No: 2).

Tablo - 4 Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü 1988-2001 Araştırmacı ve Teknik Personel Durumu*

Yıllar	Unvanlar							
	Laboratuvarlar	Müdür	Müdür Yardımcısı	Uzman Veteriner Hekim	Veteriner Hekim	Laborant	Mühendis	Biyolog
1988	27	1	-	23	17	24	-	-
1989								
1990	29	1	2	18	18	27	2	-
1991**	29	1	2	3	9	32	-	-
1992	29	1	2	23	17	32	2	-
1993	29	1	2	26	17	30	1	-
1994	26	1	1	27	22	30	1	-
1995**	29	1	1	4	3	28	1	-
1996	30	1	2	26	15	24	1	-
1997	26	1	2	26	17	25	1	1
1998	26	1	2	23	20	32	1	3
1999	26	1	2	26	18	28	1	3
2000	26	1	2	25	19	28	1	2
2001	26	1	2	28	29	25	1	2

* 1989 ait verilere ulaşılamamıştır. 1990-2001 yıllarına ait veriler (Bkz. Kaynak No: 5). ** Bu yıllara ait verilerde toplam Veteriner Hekim sayılarına ulaşılabilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Hayvan hastalıklarının, ekonomik ve sağlık açısından taşıdığı önem, veteriner hekimliği mesleğinin bilimsel düzeyde ele alınmasına yol açmış; bu zorunluluk karşısında 18'nci yüzyıldan itibaren dünyada veteriner hekimliği okulları açılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de bilimsel veteriner hekimliğin başlaması ve veteriner bakteriyoloji kurumlarının açılması, Osmanlı döneminde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönemde, hayvancılığın yaygınlığı ve ülke sınırlarının genişliğine karşın, yetişmiş eleman, bakteriyoloji kurumları ve yasal düzenlemelerin yetersizliği hayvan hastalıklarıyla gerektiği mücadele edilememesinde etkili olmuştur.

Osmanlı döneminden Cumhuriyete geçerken, başta sığır vebası olmak üzere hayvan hastalıklarının yarattığı güçlükler, cumhuriyet hükümetlerinin bu konuya ciddi olarak eğilmesine yol açmıştır. Genç cumhuriyetin ekonomik kalkınmasında önemli yeri bulunan hayvancılığın geliştirilmesi çabaları çerçevesinde, hayvan hastalıklarıyla mücadele çalışmalarının hızlandırılması gündeme gelmiştir. Etlik Bakteriyoloji Enstitüsünün kurulması bu çabalarının bir örneği olarak görülmelidir.

Kurumda, tüm bölgelerden, diğer araştırma enstitülerinden, hastanelerden ve fakültelerden gönderilen şüpheli materyal üzerinde çalışılması, Enstitünün sadece yerel olarak değil, gerektiğinde tüm ülke geneline hizmet etmekte olduğunun bir göstergesidir.

Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsünde, kuruluşundan itibaren, üretim, teşhis ve kontrol faaliyetleri yanında; olanaklar çerçevesinde eğitim ve araştırma çalışmalarının da bir arada yürütülmesi, kurumun, çalışmalarını bilimsel bir çerçevede yürüttüğünü ve kendini sürekli olarak yenileme ve geliştirme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir.

İnceleme sırasında, Etlik Veteriner Bakteriyoloji Dergisinin yayımlanmasına kadar, Enstitü bünyesinde tutulan kayıtların eksik ve yetersiz olduğu saptanmıştır. Sonraki yıllarda kısmen bu eksikliğin giderilmesine rağmen bu durum, kurumda dokümantasyon ve değerlendirme hizmetlerinin yeterince önemsenmediğini yargısını oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda hazırlanan yıllık çalışma raporları bu eksikliklerin giderilmesi yönünde açığı kapatabilecek düzeydedir.

Kurumda görev yapan araştırmacı ve teknik personel sayılarına bakıldığında; uzman veteriner hekim ve veteriner hekim sayılarda yıllara göre değişiklikler saptanmıştır. Bu durumun, kurumun gereksinimleri doğrultusunda personel sayılarının da farklılıklar gösterdiği söylenebilir.

Sonuç olarak; Cumhuriyetimizin veteriner hekimliği alanındaki ilk bakteriyoloji kurumu olan, Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü geçmişte, başta hayvan hastalıkları ile mücadele olmak üzere birçok konuda önemli hizmetler yaparak, halk sağlığı ve hayvancılık alanlarında ülke kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda, kurumun geçmişten gelen misyonu, sağlanacak olanaklar çerçevesinde devam ettirilerek yaşatılması gereği ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

1. **Abdürrahman (1933):** Ankara Etlik Merkez Lâburatuvarları. Ziraat Gazetesi, 4, 9-10-47: 748-755.
2. **Anonim (1960-2001):** Etlik Veteriner Mikrobiyoloji Dergileri, Ankara.
3. **Anonim (1964):** Türk Veteriner Hekimliği Biyografya Arşivi, A. Şefik Kolaylı Dosyası. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Ankara.
4. **Anonim (1973):** 52. Yıl Etlik Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü. Pars Matbaası, Ankara.
5. **Anonim (1988, 1990, 1992-2001):** Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Yıllık Çalışma Raporu, Ankara.
6. **Bekman M. (1940):** Veteriner Tarihi. Ankara Basım ve Cildevi, Ankara.
7. **Dinçer F. (1969):** Türk Askeri Veteriner Hekimliği Öğretimi, Teşkilatı ve Askeri Veteriner Akademisi Tarihçesi. Ankara (Yayımlanmamış), AÜ Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Arşivi.
8. **Erk N. (1963):** Tarihte Önemli Sığır Vebası Salgınları ve 1920' ye Kadar Memleketimizdeki Durumu. AÜ Vet Fak Derg. X, 3-4: 221-237.
9. **Erk N. (1966):** Veteriner Tarihi. AÜ Veteriner Fakültesi Yay.: 352, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
10. **Erk N, Akkerman N C. (1969):** Türkiye'de Sığır Vebası Salgınları ve Eradikasyonu Tarihi. A.Ü. Veteriner Fakültesi Yay.:242, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
11. **ETEM (1933):** Pendik Serom Müessesesi. Ziraat Gazetesi, 4, 9-10-47: 742-748.
12. **Harp Tarihi Encümeni (1933):** İstiklâl Harbi'nin Baytarî Harp Tarihi Methal- Merkez ve Umumî Cephe. Askerî Matbaa, İstanbul.
13. **Karagözoğlu A G. (1969):** Şap Enstitüsünün Tarihçesi ve Genel Durumu. Şap Enstitüsü 1967-1969. Ongun Kardeşler Matbaası, Ankara.
14. **Kerman M, Bulu A A. (1984):** Etlik Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Araştırma Özetleri (1950-1983). Ongun Kardeşler Matbaacılık Sanayii, Ankara.
15. **Özgür A. (1995):** Türkiye'de Veteriner Hekimliği Halk Sağlığı Çalışmalarının Tarihsel Gelişimi. Doktora Tezi, AÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
16. **Smithcors J. F. (1958):** Evolution of the Veterinary Art. Bailliere, Tindall and Cox., London.
17. **Şefik (1933):** Pendik Bakteriyoloji Baytarî Enstitüsü. Ziraat Gazetesi, 4, 9-10-47: 734-741.
18. **Tc Tarım Bakanlığı (1970):** Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1966, DİE Matbaası, Ankara.
19. **Tc Tarım Bakanlığı (1973):** Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1967-1970, DİE Matbaası, Ankara.
20. **Tc. Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı (1993):** Hayvan Sağlığı Araştırmaları İndeksi. Ankara.
21. **Tunçman Z. M. (1957):** İstanbul Kuduz Müessesesinin Kuruluşunun 70inci Yıl Dönümü Münasebetile. Kader Basımevi, İstanbul.
22. **Unat E. K. (1970):** Osmanlı İmparatorluğunda Bakteriyoloji ve Viroloji. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay.:1568, Çeltüt Matbaacılık Kol. Şti., İstanbul.